

БУТИ ЧИ НЕ БУТИ УРОКАМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ?

Ось і знову (вкотре лиш від початку XXI ст.!) наша юна і тендітна національна українська школа отримує боксерський удар під дих із потаємною надією цинічного нападника, що вона та й Українська держава також надалі вже до тьми не прийдуть.

Ще б пак: апріорі безжално розграбовано природні ресурси, молодий інтелектуальний потенціал України скеровано в русло трудової еміграції, пересічних громадян, а насамперед пенсіонерів, кинуто в прірву матеріального жебрацтва, професуру в зарплаті прирівняно до некваліфікованих робітників, а тепер – у критичній ситуації війни на Сході України та умовах епідемії коронавірусу! – чому принагідно й остаточно взагалі не скрутити би в'язи якраз тому навчальному шкільному предмету, який виховує душу дитини, відіграє особливу роль у становленні молоді особистості, формує національну самоідентичність?! Та ще й не просто є навчальним предметом, а не безпричинно вважається видом мистецтва, до речі, єдиним видом мистецтва у старшій школі, та щоб там видом – надвидом серед існуючих мистецтв, адже саме в літературному творі можна надзвичайно тонко передати враження від балету, класичної музики, живопису, а те, на що здатна тільки художня література, в інтерпретації іншим мистецтвом, навіть кіно або театром, утрачає немало чи й навіть деформується до невпізнання. Тож недарма вже роками вживають стійке сполучення «література і мистецтво»!

А чиниться націлене на близьку й далеку перспективу таке підле неподобство, як безцеремонне вилучення зі шкільної освіти навчального предмета «українська література», нібито «для блага», «для загального добра», во ім'я піклування про фізичне здоров'я підростаючого покоління, для зменшення навантаження учнів. Уже в європейській історії було, що німці певний час не вивчали у школі свою національну літературу – і від такої маленької начеб деталі аморально-криміногенна ситуація несподівано зросла в державі в кілька разів. Спалили німці книжки власних класиків за повелінням Гітлера – самі прекрасно знаєте, що сталося й чим обернулося це спалення мало не для всієї людської цивілізації.

Та й нема зараз у світі такого народу, що принципово не бажає, щоб його нащадки в пору своєї юності, власне, у період становлення особистості

не вивчали рідне красне письменство! А в Україні ще й зарубіжну літературу в шкільному курсі діти вивчають. Це добре чи погано? Мабуть, якщо у виваженій пропорції, таки добре, адже в дорослому віці мало хто з них виявить потребу самостійно відкрити для себе Шекспіра чи Гете, Бредбері чи Гемінгвея.

Та, врешті, я ж навіть не про зарубіжну, а тільки й суто про українську літературу! Останніми роками тонни пустослів'я з телевізійних екранів звалилося на голови пересічних громадян, які, до речі, є татусями й мамусями, бабусями й дідусями підростаючого покоління! Чого тільки не почуєш від телеведучих! І депресивна українська література, і нечитабельна, і немодна, і неактуальна!!!

Стоп-стоп-стоп. Не все гамузом.

Українська література загалом надзвичайно велика за обсягом. Те, що в останні два десятиліття ввійшло (точніше, було укладачами силоміць увібгнута, як у казкову рукавичку) в шкільну програму, не становить і її тисячної частки, а що таки ввійшло, далеко не найкраще – вина аж ніяк не українського красного письменства. Це діло рук недолугих «спеців», тобто не що інше, як тільки персональна некомпетентність укладачів шкільних програм.

Отже, давайте розставимо крапки над «і». У середніх класах треба навчити учнів досить швидко і вдумливо читати (це по-перше) й (по-друге) при цьому обов'язково отримувати насолоду від прочитаного, вміти робити висновки, умовиводи, дошукуватися художньої істини. Друге, до речі, не менш важливе від першого. А це означає, що підручники української літератури, які в середніх класах у вигляді хрестоматій, мають пропонувати школярам лише цікаві, оптимістичні, розвиваючі дитячий кругозір і уявлення про світ художні тексти. Похмурим, незрозумілим, нудним, депресивним, із трагічними розв'язками, особливо якщо стає калікою або гине літературний ровесник молодших підлітків, великим за обсягом творам на уроках української літератури в середніх класах не місце. Крім того, укладачі програм повинні однозначно збагнути, що написані в руслі «соцреалізму» (наприклад, «Гуси-лебеді летять», «Щедрий вечір», «Правда і кривда» М. Стельмаха) твори навіть дуже талановитих письменників для текстувального вивчення в школі взагалі не годяться,

бо катастрофічно спотворюють пережите нашим народом й апріорі викривлюють уявлення підростаючого покоління про навіть недалеке минуле. Також укладачам варто було б диференціювати (бодай для себе самих), що є художні твори для дітей, а є твори про дітей («Федько-халамидник» В. Винниченка, «Дивак» Г. Тютюнника), які адресовані дорослій читацькій публіці, тож підміняти одне другим не можна.

Чи набереться достатня кількість художніх творів відповідного гатунку для молодших підлітків, учнів середніх класів, принаймні 5–7-х? Так, звичайно, ще й із надлишком. Експромтом назву тільки прозову казку І. Франка «Фарбований Лис» і казку-поему цього ж автора «Лис Микита», оповідання І. Нечуя-Левицького «Вітрогон» та його повість-казку «Запорожці», повісті А. Чайковського «Віддячився» й «Украдений син», оповідання «Ялинка» М. Коцюбинського (Василько не тільки вцілів, а й навіть урятував від вовчої зграї коней – величезну цінність у селянському господарстві; до того ж, цей літературний текст за рівнем художності набагато кращий і цікавіший від недолугої «Сосонки» Олени Пчілки, а саме нудна «Сосонка» вже впродовж цілого десятиліття «вивчається» в школі!), загадки й акровірші Л. Глібова, поему М. Вороного «Євшан-зілля», віршовані казки М. Стельмаха «Чому Кріт не з'являється на світ», «Чому в Зайця не болять зуби», п'єсу Н. Шейко-Медведєвої «Чумацький скарб», оповідання «Соловей» К. Малицької, вірш П. Тичини «Гаї шумлять», вірші про пори року В. Сосюри «Люблю весну», «Літо», «Осінь», «Зима», поезії Л. Костенко «Шипшина важко віддає плоди...», «Перекинуті шпаківні», оповідання В. Земляка «Тихоня», повісті В. Чемериса «Аравійська пустеля» і «Подорож до Самари Дніпровської», вірші М. Вінграновського «Перша коліскова», О. Підсухи «Мова», М. Ткача «Сину, качки летять», В. Симоненка «Кривда», повість В. Винниченка «Гей, чи пан, чи пропав...» (цей оптимістичний пригодницький твір дітьми сприйматиметься набагато краще від «Федька-халамидника», який і загинув через власних батьків), усмішки Остапа Вишні «Каченята плачуть» і «Сом», повісті І. Франка «Захар Беркут», В. Нестайка «Тореадори з Васюківки», В. Близнеця «Женя і Синько» (але аж ніяк не філософську повість «Звук павутинки», яку пропонує чинна програма і яку варто вивчати хіба що у 8-му класі), поему Лесі Українки «Давня казка», повісті С. Плачинди «Роксо-

лана», «Максим Березовський» «Артем Ведель», Д. Чуба «На гадючому острові», А. Дімарова «Блакитна дитина», В. Дрозда «Білий кінь Шептало», Я. Стельмаха «Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера», кіноповість О. Довженка «Зачарована Десна», спогад М. Вінграновського «Рік з Довженком», фантастичну повість Н. Околітенко «Дар Оріона», вірш у прозі К. Мотрич «Молитва до мови», вірші «Зацвіла в долині червона калина...», «Садок вишневий коло хати...», «Зоре моя вечірняя...», балади «Тополя» і «Причинна» Т. Шевченка, народну творчість.

У 8–9-х класах учні старшого підліткового віку вже можуть опановувати й ті художні твори, в яких є певний драматизм, наприклад, комедію І. Карпенка-Карого «Сто тисяч», повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», М. Коцюбинського «Дорогою ціною», короткі за обсягом художні тексти з книжки Є. Гуцала «Діти Чорнобиля», зокрема оповідання «Зозуля» і «Чорнобильська дівчинка Калина», повість Г. Тютюнника «Климко», оповідання Є. Гуцала «Щурі», повість В. Близнеця «Мовчун», повість І. Багряного «Тигролови», уривки з повісті К. Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами», вірші А. Малишка, які стали піснями, – «Пісня про рушник», «Вчителька», «Стежина», вірш В. Сосюри «Любів Україну», а також нині надзвичайно актуальні байки його «В гаях», «Дрозд і Соловей», «Магнат», віршовані гуморески П. Глазового, доступні розумінню школярів такого віку поезії Ю. Андруховича, І. Малковича, В. Герасим'юка. Проте поміж цими «майже дорослими за проблематикою» художніми текстами мають вивчатися й твори пригодницькі, насичені засобами сміху чи зі щасливою розв'язкою, як-ось: «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Рудько» («Життєпис одного півня») О. Ольжича, «Вітька+Галя, або Повість про перше кохання» В. Чемериса, «Шпага Славка Беркути» Ніни Бічуї, «Місце для дракона» Ю. Винничука. У 7–8-х класах варто практикувати читання цілком посильних для підлітків такого віку поезій та поем поетів-романтиків початку ХІХ ст., вивчати поеми Т. Шевченка «Катерина», «Наймичка», «Гайдамаки», цикл поезій «В казематі», щоб надалі, власне, у 9-му класі учні розглядали значно меншу кількість творів Кобзаря, ніж зараз, адже вивчати одного письменника цілих пів року школярам непосильно, навіть якщо йдеться про творчість генія. Також у цьому віці варто вивчати історичні пісні, думи, народну драму вертеп, елементи народної драми весілля.

Починаючи з 9-го класу учні вивчають українську літературу в хронологічному розрізі. Проте не варто надто ускладнювати чи перевантажувати шкільний курс літератури. Із творів княжих часів для вивчення надається, та й то фрагментарно, хіба що «Повість минулих літ» і «Слово о полку Ігоревім». Також оглядово варто подати дев'ятикласникам інформацію про козацькі літописи, зокрема «Історію Русів». У цьому ж таки класі надалі вже більш ґрунтовно доцільно вивчати творчість І. Котляревського (поему «Енеїда» й драму «Наталка Полтавка»), внесок Г. Квітки-Основ'яненка (повість «Маруся»), текстуально опрацьовувати поеми Т. Шевченка «Сон», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Великий льох», вірш «Розрита могила», драму «Назар Стодоля» і повість «Наймичка» (звичайно, перекладену українською мовою, як і повість М. Гоголя «Тарас Бульба», яка вивчається у школі на уроках української літератури дещо раніше). Після вивчення «Чорної ради» П. Куліша є потреба розглянути історичну романістику І. Нечуя-Левицького (один із романів: «Князь Єремія Вишневецький» або «Гетьман Іван Виговський»).

Закордоном у старших класах на рік учні переважно вивчають творчість 5–6-х найталановитіших і найвідоміших національних письменників. Нам варто перейняти цей досвід та не вимагати від школярів непосильного їм осягання творчості кількох десятків мистців протягом одного навчального року (у десятому чи одинадцятому класах). Чинна програма з української літератури для 10–11-х класів профільного рівня й рівня стандарту А. Фасолі – надзвичайно продумана, вагома і цікава, проте для школи вона просто непосильна, навіть за наявності найкращих підручників та найздібніших учителів. Чому? Тому що на виконання всіх домашніх завдань з усіх предметів у середніх класах учень має витратити лише півтори години, у старших – не більше трьох годин, а через таку перевантажену програму з української літератури, як маємо зараз, навіть на одну тільки українську літературу не вистачить і трьох годин щодня!

Що ж робити? По-перше, однозначно забути надумане формулювання «депресивна література», бо відразу ж виникає контрзапитання: а «Ромео і Джульєтта» чи «Отелло» під таким соусом – не депресивні літературні тексти? Конфлікт – вроджена пляма не тільки драми як роду літератури, а літератури взагалі. Не буде конфлікту, тобто страж-

дань, переживань, жертвовності й т. п. – не буде й літератури. По-друге, у шкільну програму неможливо помістити всі, навіть найкращі, здобутки нашого національного красного письменства, а тому доведеться робити вибір аж ніяк не на користь кількості. По-третє, якщо людина у старших класах навчиться належно аналізувати кілька художніх текстів, вона без особливих зусиль справиться самостійно навіть із досі їй не відомим і не прокоментованим учителями твором.

Загалом уроків української літератури в школі потрібно значно більше, ніж будь-яких інших. Сперечатися про таке смішно, а вилучати українську літературу, об'єднувати її з іншими предметами – дико. Врешті, подібне вже було. Прочитайте новелу «Комплекси» С. Васильченка. Там радянська вчителька біології, не знайшовши в літературі ілюстрації до теми «Кажан», так прочитала відомий вірш Т. Шевченка:

Садок вишневий коло хати,
Кажан над вишнями летить.

Щось не віриться, щоб нашому Міністерству заблаглося *отаких кажанів* над Шевченковими вишнями.

Та й неже ситуація аж настільки безвихідна? Ні! Просто треба налагодити належне ставлення укладачів до шкільної програми в старших класах. Навіть провести дискусію стосовно кожного запропонованого художнього тексту. А новітню літературу в 9–11-х класах можна розглядати й на уроках із позакласного читання, а не впроваджувати в чинну програму, тим більше, що навіть думки літературознавців про сучасний період мегамоделернізму в нашому національному письменстві ще далеко не однозначні.

Нова програма з української літератури в школі – справа надзвичайно відповідальна й складна. Поспіху вона взагалі не терпить, про що свідчить невдалий досвід практично всіх попередніх варіантів програм. Однак уроки української літератури мають бути автономними. Причому в усіх, без винятку, класах. Експерименти, які руйнують менталітет нації, надзвичайно небезпечні. Про це повинні пам'ятати ініціатори подібних нововведень у школі.

Ольга СЛОНЬОВСЬКА, професор
кафедри української літератури
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»